

Куцаєва Тамара Олександрівна

кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця
відділу історії України ХХ ст.,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
tamara_kusaeva@ukr.net

Дідора Лариса Костянтинівна

провідна бібліотекарка
відділу науково-видавничої діяльності,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
didora.larisa@gmail.com

Tamara O. Kutsaieva

Candidate of Historical Sciences (PhD)
senior research fellow,
Department of the History of Ukraine in the 20th century,
The National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

Larysa K. Didora

leading librarian,
Department of Scientific Publishing,
The National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

**БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ДО ТЕМИ “ІСТОРІЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ ГРОМАДИ
УКРАЇНИ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.”: НА МАТЕРІАЛАХ ФОНДОВОЇ КОЛЕКЦІЇ ТА
БІБЛІОТЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

**THE BIBLIOGRAPHIC INDEX TO THE THEME “HISTORY OF THE JEWISH COMMUNITY OF UKRAINE
IN THE 19TH – EARLY 20TH CENTURY”: ON MATERIALS OF THE STOCK COLLECTION AND THE
SCIENTIFIC LIBRARY OF THE NATIONAL MUSEUM OF UKRAINIAN HISTORY**

Анотація

У статті розглянуто бібліографічний покажчик як один із актуальних інструментів оприлюднення бібліографії та історіографії з наукової теми “Історія єврейської громади України ХІХ – першої пол. ХХ ст.”. Цей покажчик базується на тематичній єдності документів як фонду бібліотеки Національного музею історії України, так і фондозбірні закладу. Підкреслено, що в умовах сучасного музею, який у структурі має як бібліотеку, так і значний обсяг документальних, насамперед книжкових фондів, складання бібліографічних покажчиків до наукових тем є на часі. Акцентовано, що нині сукупність книг як музейних предметів має перспективу до публікації, здебільшого в межах каталогу виставки або колекційного опису. Наголошено на тому, що найчастіше каталог виставки містить інформацію про книгу як про об’єкт матеріальної культури і не є джерелом бібліографічної інформації та змістовного аналізу. Узагальнено, що колекційний опис складається на різні предмети тематичної колекції, отже не може розглядатися як аналог бібліографічного покажчика або путівника архівними фондами. Зроблено висновок, що підготовка анотованого бібліографічного покажчика до наукової теми, що розробляється музеєм, є актуальним, адже це один із підсумків науково-фондової та науково-дослідної роботи, опрацювання історіографії та джерел. Авторки статті дотримувалися неформальної вимоги наукової етики щодо ознайомлення укладачів бібліографічного покажчика з усіма документами, що каталогізуються, “de visu”.

Ключові слова: бібліографічний покажчик, колекційний опис, Національний музей історії України, музейна бібліотека, історія єврейської громади, юдаїка.

Summary

The article deals with a bibliographic index as one of the most important tools for publishing bibliography and historiography on the theme “History of the Jewish community of Ukraine of XIX –early XX centuries”, which is based on thematic unity of documents of the National Museum of Ukrainian History’s collection and its library. It is emphasized that making of the bibliographic indexes is relevant for the modern museum, which has a scientific library as well as considerable volume of documentary funds, primarily books. It is also emphasized that books that are museum objects today have a prospect for publication, mainly in exhibition catalogues or inventories. The authors notice that an exhibition catalogue usually depicts the book mostly as an object of material

culture but not as the source of bibliography and content analysis. It is summarized that inventory is made for different objects of a thematic collection and therefore cannot be considered as an analogue of the bibliographic index or guide to archival funds. It is concluded that making of the commented bibliographic index for any museum theme is relevant, as it is one of the results of the study on the collection, the library, and historiography and archival sources. The authors of the article take into account the informal requirement of “de visu”.

Key words: bibliographic index, inventory, the National Museum of Ukrainian History, museum library, history of the Jewish community, Judaica.

Бібліографічний покажчик є однією із найзручніших форм узагальнення і оприлюднення бібліографії та історіографії з теми; він заснований на тематичній єдності документів. В умовах сучасного музею, що у структурі має як бібліотеку, так і документальні фонди значних обсягів, книжкові складання саме бібліографічних покажчиків до наукових тем є актуальним з огляду на такі аргументи. Що стосується Національного музею історії України (далі – НМІУ), це такі групи зберігання фондів, як “Листівки”, “Листівки допоміжні”, “Рідкісні документи” та “Рукописи авторські”. По-перше, сукупність книг – музейних предметів має перспективу до публікації лише в межах каталогу виставки, колекційного опису або наукового повідомлення. Однак каталог виставки зазвичай містить інформацію про книгу як про об’єкт матеріальної культури, прикметний символ епохи або результат інтелектуальної діяльності окремої особистості. Своєю чергою, колекційний опис, що відповідно до галузевого законодавства (п. 14 чинної Інструкції з організації обліку музейних предметів) складається на різні предмети (не лише книжки), які утворюють тематичну колекцію, не може розглядатися як аналог путівника архівними фондами. До того ж, складання колекційного опису не є обов’язковим. Таким чином, створення анотованого бібліографічного покажчика до певної теми та його публікація є на часі.

Нашою метою є публікація анотованого бібліографічного покажчика до теми “Історія єврейської громади України XIX – першої пол. XX ст.” на 26 назв видань, що зберігаються у фонді бібліотеки НМІУ та фондозбірні (Додаток 1 до статті).

Джерелами дослідження стали матеріали фондової колекції та бібліотеки НМІУ, а також численні енциклопедичні видання, за допомогою яких авторки склали стислі біографічні довідки на авторів книжок та в яких знайшли прикметні історичні факти. Ми дотрималися неформальної вимоги наукової етики щодо ознайомлення укладачів бібліографічного покажчика з усіма документами, що каталогізуються, “de visu”.

За результатами проведеної каталогізації визначено, що бібліографічний покажчик із означеної у заголовку статті теми становить 26 назв різних за тематикою видань. Вони зберігаються як у бібліотеці, так і у фондозбірні. Серед назв є кілька багатотомних та енциклопедичних видань. Наявні також два примірники одного видання, які відрізняються екслібрисами та маргінальними написами (Волков И. М. Арамейские документы иудейской колонии на Элефантине 5 века до Р. Х. (1915)). Енциклопедичними виданнями є Єврейська енциклопедія (повний комплект із 16 томів), праця німецького біографа А. Когута (повний комплект із двох томів), а також праця єврейського історика Г. Греца (Гретца) (розрізнений комплект із шести томів)¹. Багатотомними виданнями є праця німецького художника та історика культури Г. Вейса (наявний один том) та російської перекладачки й сходознавиці З. Рагозіної (наявні три томи)². Загальна кількість книжок як одиниць становить 52.

Названі видання мають як світський, так і релігійний зміст, написані на івриті, німецькою, російською та українською мовами. Частина російськомовних видань – переклади з німецької, опубліковані в Російській імперії. Зважаючи на хронологічні межі нашого дослідження, обрані для каталогізації видання є букіністичними та переважно антикварними. Більшість видань розглянуто не лише лінійно, як книжки певного змісту, а і як символи історичних періодів, життя та діяльності окремих особистостей. Це, наприклад, жертви сталінських репресій (ієромонах Йосиф та О. С. Тагер), Голокосту (С. М. Дубнов, М. Г. Кулішер та невідомі жертви Бабиного Яру), а також історія Київської метрополії через постать Митрополита Флавіана³. Для дослідження такого типу було вивчено біографії авторів та зміст екслібрисів, які трапляються на значній кількості видань. Саме екслібриси частково дозволяють встановити провенанс або “легенду предмета музейного значення” з точки зору музеєзнавства. За їх відсутності або недостатній інформації встановити власників або джерела надходження книжок, зокрема у бібліотеку, неможливо.

Опис видань відбувався за обраною нами структурою: бібліографія, опис видання (прикметні ознаки, як-то: наявність

1 *Грец Г.* История евреев от древних времен до настоящего. В 12 томах. / ред. О. Инбера. – Одесса: Тип. “Издатель” Я. Х. Шермана, 1904–1908; Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе его культуре, прошлом и настоящем в 16 т. / ред. Л. К. Каценельсона – Санкт-Петербург: Брокгауз-Ефрон, 1908–1913; *Когут А.* Знаменитые евреи мужнины и женщины в истории культуры человечества. Биографии и характеристики великих людей настоящего и прошлого на всех поприщах деятельности. В двух томах. – Одесса: Книгоиздательство М. С. Козмана, 1902–1903.

2 *Вейс Г.* Внешний быт народов с древнейших до наших времен. В шести томах. – Т. 1: История одежды, вооружения, построек и утвари народов Древнего мира. – Ч. 1: Восточные народы. – Москва: Тип. Грачова и Комп., 1873. – 388 с.; *Рагозина З. А.* История Халдеи с отдаленнейших времен до возвышения Ассирии. – Т. 1. – Санкт-Петербург: Издание В. Ф. Маркса, [після 1902]. – 423 с.

3 *Дубнов С. М.* Евреи в России и Западной Европе в эпоху антисемитской реакции. В трех книгах. – Вып. 1: Евреи и царствование Николая II (1894–1914). – Петроград: Еврейский издательский кооператив “Кадима”, 1922. – 84 с.; *Иєромонах Іосиф.* История иудейского народа по археологи Иосифа Флавия. Опыт критического разбора и обработки. – Сергиев Посад: Собственная тип. Свято-Троицкой Сергиевой Лавры, 1903. – 484 с.; *Кулишер М. И.* Великая Французская революция и еврейский вопрос. – Ленинград: СЕЯТЕЛЬ, 1924. – 119 с.; П’ятикнижжя з коментарями. В чотирьох частинах. – Будапешт: Schlesinger Jos. Budapest, [1880-ті рр. – поч. XX ст.]. Фонди НМІУ. – РА-1607–1610; *Рагозина З. А.* Указ. соч.; *Тагер А. С.* Царская Россия и дело Бейлиса. – Москва: Советское законодательство, 1934. – 324 с.

екслібрису, маргінального напису, назва серії, в якій вийшла книжка тощо), коротка біографія автора з розшифрованою імені та поданням років життя, акцент на прикметний історичний період, що пов'язаний із виданням, автором або власником. Також ми зробили акцент на те, що частина авторів була уродженцями України, та зазначили місця їх народження. Це, наприклад, Л. Каценельсон – редактор Єврейської енциклопедії та М. Кулішер – адвокат та публіцист. Для реалізації мети публікації складено короткий зміст кожної книжки, вказано наявність ілюстрацій та карт. Що стосується музейних предметів, наведено їхні інвентарні номери.

До викладеного матеріалу робимо висновок про те, що пропонується публікація є першим узагальненням бібліографії на основі фондової колекції та бібліотеки Національного музею історії України щодо заявленої теми. Запропонована нами структура та методика дослідження може бути використана під час підготовки бібліографічних покажчиків як щодо означеної теми (в інших хронологічних межах або стосовно колекцій інших музеїв), так і щодо інших наукових тем.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Вейс Г.* Внешний быт народов с древнейших до наших времен. В шести томах. – Т. 1: История одежды, вооружения, построек и утвари народов Древнего мира. – Ч. 1: Восточные народы. – Москва: Тип. Грачова и Комп., 1873. – 388 с.
2. *Грец Г.* История евреев от древних времен до настоящего. В 12 томах / ред. О. Инбера. – Одесса: Тип. “Издатель” Я. Х. Шермана, 1904–1908.
3. *Денисенко Л. М., Рудакова Ю. К.* Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: каталог / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – 350 с.
4. *Дубнов С. М.* Евреи в России и Западной Европе в эпоху антисемитской реакции. В трех книгах. – Вып. 1: Евреи и царствование Николая II (1894–1914). – Петроград: Еврейский издательский кооператив “Кадима”, 1922. – 84 с.
5. Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе его культуре, прошлом и настоящем в 16 т. / ред. Л. К. Каценельсона. – Санкт-Петербург: Брокгауз-Ефрон, 1908–1913.
6. *Иеромонах Иосиф.* История иудейского народа по археологии Иосифа Флавия. Опыт критического разбора и обработки. – Сергиев Посад: Собственная типография Свято-Троицкой Сергиевой Лавры, 1903. – 484 с.
7. *Когут А.* Знаменитые евреи мужчины и женщины в истории культуры человечества. Биографии и характеристики великих людей настоящего и прошлого на всех поприщах деятельности. В двух томах. – Одесса: Книгоиздательство М. С. Козмана, 1902–1903.
8. *Кулишер М. И.* Великая Французская революция и еврейский вопрос. – Ленинград: СЕЯТЕЛЬ, 1924. – 119 с.
9. Наказ Міністерства культури України № 580 від 21.07.2016 р. “Про затвердження Інструкції з організації обліку музейних предметів” / [Електронний ресурс]: Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1129-16> (дата звернення 28.10.2018). – Назва з екрана.
10. П'ятикнижжя з коментарями. В чотирьох частинах. – Будапешт: Schlesinger Jos. Budapest, [1880-ті pp. – поч. 20 ст.]. – Фонди НМІУ. – РА-1 607–1 610.
11. *Рагозина З. А.* История Халдеи с отдаленнейших времен до возвышения Ассирии. – Т. 1. – Санкт-Петербург: Издание В. Ф. Маркса, [після 1902]. – 423 с.
12. *Тагер А. С.* Царская Россия и дело Бейлиса. – Москва: Советское законодательство, 1934. – 324 с.

REFERENCES

1. *Veis G.* Vneshniy byt narodov s drevneishykh do nashykh vremen. V shesti tomakh. – T. 1: Istoryia odezhd, vooruzheniya, postroek i utvari narodov Drevnego mira. – Ch. 1: Vostochnye narody / H. Veis. – Moskva: Tipografyia Grachova i Komp., 1873. – 388 s.
2. *Grets G.* Istoryia evreev ot drevnykh vremen do nastoiashchego. V 12 tomakh / red. O. Inbera. – Odessa: Tipografyia “Izdatel” Ya. Kh. Shermana, 1904–1908.
3. *Denysenko L. M., Rudakova Yu. K.* Knyzhkovi znaky na knykhakh iz kolektsii ridkisnykh vydan Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: kataloh / NAN Ukrainy, Nats. b-ka. Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. – K., 2017. – 350 s.
4. *Dubnov S. M.* Yevrei v Rossii i Zapadnoy Yevrope v epokhu antisemitskoy reaktsii. V triokh knigakh. – Vyp. 1: Yevrei i tsarstvovanie Nikolaia II (1894–1914). – Petrograd: evreiskiy izdatelskiy kooperativ “Kadima”, 1922. – 84 s.
5. Yevreiskaia entsyklopediya. Svod znaniy o yevreistve, ego kulture, proshlom i nastoiashchem v 16 t. / red. L. K. Katsenelsona. – Sankt-Peterburg: Brokgauz-Efron, 1908–1913.
6. *Yeromonakh Iosif.* Istoiia iudeiskogo naroda po arkheologii Iosifa Flaviia (Opyt kriticheskogo razbora i obrabotki). – Sergiev Posad: Sobstvennaia tipografiia. Sviato-Troitskaia Sergieva Lavra, 1903. – 484 s.
7. *Kogut A.* Znamenitye yevrei muzhchiny i zhenshchiny v istorii kultury chelovechestva. Biografi i kharakteristiki velikikh liudei nastoiashchego i proshlogo na vsekhn poprishchakh deiatelnosti. V dvukh tomakh. – Odessa: Knigoizdatelstvo M. S. Kozmana, 1902–1903.
8. *Kulisher M. Y.* Velikaia Frantsuzskaia revoliutsiia i yevreiskiy vopros / M. Y. Kulisher. – Leningrad: SEIATEL, 1924. – 119 s.
9. Nakaz Ministerstva kultury Ukrainy № 580 vid 21.07.2016 “Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii obliku muzeinykh predmetiv” / [Elektronnyi resurs]: Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1129-16> (data zvernennia 28.10.2018). – Nazva z ekrana.
10. Piatyknyzhzhia z komentariamy. V chotyriokh chastynakh. – Budapesht: Schlesinger Jos. Budapest, [1880-t rr. – poch.

11. *Ragozina Z. A.* Istoriia Khaldei s otdalenneishykh vremen do vozvysheniia Assirii. – Т. 1. – Sankt-Peterburg.: Izdanie V. F. Marksa, [pislia 1902]. – 423 s.

12. *Tager A. S.* Tsarskaia Rossiia i delo Beilisa. – М.: Sovetskoe zakonodatelstvo, 1934. – 324 s.

Додаток 1.

Анотований бібліографічний покажчик до теми “Історія єврейської громади України ХІХ – першої пол. ХХ ст.”

1. *Вейс Г.* Внешний быт народов с древнейших до наших времен. В шести томах. – Т. 1: История одежды, вооружения, построек и утвари народов Древнего мира. – Ч. 1: Восточные народы. – Москва: Типография Грачова и Комп., 1873. – 388 с.

Опис: на с. 2 та 17 – шрифтовий екслібрис⁴, штемпель, трикутник, текст “Республіканський історичний музей УРСР. Бібліотека”. Переклад із німецької. Ілюстрації. Видання Козьми Солдатенкова.

Автор: проф. Вейс, Герман (1822–1897) – німецький художник, історик культури та викладач Королівської академії мистецтв у Берліні.

Зміст: Історія матеріальної культури, повсякдення, культу, суспільного устрою, військових структур та поховального обряду народів Африки, Азії (зокрема євреїв та індусів).

2. *Волков И. М.* Арамейские документы иудейской колонии на Элефантине 5 века до Р. Х. // Культурно–исторические памятники Древнего Востока. – Москва: Товарищество скоропечатни А. А. Левенсон, 1915. – Вып. 2. – 81 с.

Книга наявна у двох примірниках.

Опис першого примірника: На с. 1 – власницький напис або рукописний екслібрис у верхньому правому куті титульного аркушу відсутній. На цьому місці вирізаний ножицями прямокутник. Нижче підпис: “Київ. 27 апреля 1915 года”. Шрифтовий екслібрис, штемпель, трикутник, текст “Республіканський історичний музей УРСР. Бібліотека”. На звороті титульного аркуша – екслібрис (видавничий або друкарська марка), текст “Поставщик двора Его Императорского Величества. Товарищество скоропечатни А. А. Левенсон. Москва” та шрифтовий екслібрис, штемпель, овал та текст “НКО УРСР. Державна історична бібліотека”.

Опис другого примірника: На форзаці, на с. 1 та 3 – екслібрис (фарбовий штемпель), квадрат, текст “Член коллегии защитников. Евсей Моисеевич Хуссид. Киев, ул. Свердлова 25, кв. 4 (б. Прорезная). Телефон 9-35”. На звороті титульного аркуша – екслібрис (видавничий або друкарська марка), текст “Поставщик двора Его Императорского Величества. Товарищество скоропечатни А. А. Левенсон. Москва”. На с. 3 та 17 – шрифтовий екслібрис, штемпель, овал та текст “НКО УРСР. Державна історична бібліотека”. На звороті обкладинки книжки – штемпель “Цена с пересылкой по почте”.

Автор: Волков, Иван Михайлович (1882–1917) – ассиролог, семітолог, єгиптолог та учень Б. А. Тураєва – редактора серії “Культурно-исторические памятники Древнего Востока”.

Зміст: Переклад арамейських документів офіційного та побутового характеру. Висновки про історію юдейських колоній. Ілюстрації.

3. *Грец Г.* История евреев от древних времен до настоящего. В 12 томах / ред. О. Инбера. – Одесса: Типография “Издатель” Я. Х. Шермана, 1904–1908.

Опис: Переклад із німецької. Наявні шість томів: Т. 3 (252 с.), Т. 7 (352 с.), Т. 8 (374 с.), Т. 10 (502 с.), Т. 11 (516 с.), Т. 12 (556 с.). На с. 1 та 17 кожного тому – шрифтовий екслібрис, штемпель, прямокутник текст “Київський державний історичний музей. Бібліотека”. У Т. 3 на с. 1, 3, 252 та на форзаці є екслібрис – фарбовий штемпель, прямокутник та текст “Из книг А. Г. Каца”.

Автор: Грец (Гретц), Генріх (1818–1891) – єврейський історик, проф. Бреславського університету та почесний член Королівської академії наук (Мадрид, Іспанія) та Історичного товариства Техасу.

Зміст: Енциклопедичне видання. Ілюстрації. Т. 3 без ілюстрацій.

4. *Дубнов С. М.* Евреи в России и Западной Европе в эпоху антисемитской реакции. В трех книгах. – Вып. 1: Евреи и царствование Николая II (1894–1914). – Петербург: Еврейский издательский кооператив “Кадима”, 1922. – 84 с.

Опис: Серія “Историческая библиотека «Кадима»”. На с. 1 – рукописний екслібрис або власницький напис “С. Цалк”. На с. 1 та 17 – шрифтовий екслібрис, штемпель, прямокутник, текст “Київський державний історичний музей. Бібліотека”. На форзаці рукописний екслібрис або власницький напис [Підпис нерозбірливо. 25 февраля 1922. Петроград].

Автор: Дубнов, Семен Маркович (Шимен Меерович) (1860–1941) – єврейський історик та публіцист. Один із засновників Єврейського історико-етнографічного товариства. У 1941 р. страчений у ризькому гетто.

Зміст: Про політичний гніт та громадянське безправ'я євреїв (1894–1902), національне пробудження (1897–1902), Кишинівський погром та Японську війну (1904–1905), революцію та погроми (1905–1906) та чорну реакцію (1907–1914). Без ілюстрацій.

5. Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе его культуре, прошлом и настоящем. В 16 томах / ред. Л. К. Каценельсона – Санкт-Петербург: Брокгауз-Ефрон, 1908–1913.

Опис: Видання Товариства для наукових єврейських видань та видавництва Брокгауз-Єфрон. На с. 1 та 18 кожного тому – шрифтовий екслібрис, штемпель, прямокутник та текст “Київський державний історичний музей. Бібліотека”.

Автор: Каценельсон, Лев Ізраїлевич (1847–1917) – медик, сходознавець-гебраїст, прозаїк, співавтор енциклопедичних видань, ректор Курсів сходознавства у Петербурзі та член Товариства поширення просвіти серед євреїв Росії. Уродженець

4 Див. детальніше: *Денисенко Л. М. Рудакова Ю. К.* Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: каталог / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – 350 с.

Чернігова.

Зміст: Перше в Російській імперії тематичне енциклопедичне видання. Перелік співробітників енциклопедії та найважливіших статей видання російською, англійською мовами. Ілюстрації. Хромолітографії. Геліо-гравюри. Портрети. Карти. Факсиміле. Ноти.

6. Збірник праць Історико-філологічного відділу ВУАН. – № 73. – Т. 2: Збірник праць єврейської історико-археологічної комісії / Ред. А. Е. Кримський. – Київ: ВУАН, 1929. – 423 с.

Опис: На с. 1 та 17 – шрифтовий екслібрис, штемпель, прямокутник та текст “Київський державний історичний музей. Бібліотека”.

Зміст: Статті П. Кудрявцева “Єврейство, євреї та єврейська справа у творах І. Франка”; Н. Полонської-Василенко “Перші кроки єврейських колоній у Південній Україні”; І. Галанта “Заборгованість єврейських громад у 1-й пол. 19 ст.”; В. Рибинського “Противєврейський рух 1881 р. на Україні”, “Єврейські хліборобські колонії на Київщині, Волині та Поділлі у 19 ст.”; Д. Вайнштейна “Як інсценоване ритуальні процеси в царській Росії”; Д. Маггида “Події 1648–1656 рр. на Україні й Польщі в єврейській літературі 17–19 ст.”. Вісті, заяви та інші повідомлення про книжкові справи. Без ілюстрацій. Бібліографія. Резюме статей німецькою мовою. Рідкісне видання, українською мовою.

7. *Израельсон Я.* Значення єврейського відділу у складі Національної бібліотеки // Книжний вістник: трьохмісячний часопис / Всенародна (Національна) бібліотека в м. Києві. – Київ: Друкар, січень–березень, 1919. – Вип. 1. – С. 38–66.

Опис: Стаття.

Автор: Израельсон, Яків Израелевич (1856–1924/1926) – орієнталіст, семітолог. У 1919 р. очолював підвідділ “Hebraica-Judaica” відділу східної літератури Всенародної бібліотеки в Києві. Один із фундаторів відділу єврейської літератури, організатор та розробник системи наукового опису та коментування зібрання єврейської літератури та рукописів бібліотеки.

Зміст: Аналіз діяльності єврейського відділу у складі Національної бібліотеки Української Держави уряду П. Скоропадського, потім Національної бібліотеки України в Києві при Українській академії наук.

8. *Иеромонах Иосиф.* История иудейского народа по археологии Иосифа Флавия (Опыт критического разбора и обработки). – Сергиев Посад: Собственная типография Свято-Троицкой Сергиевой Лавры, 1903. – 484 с.

Опис: На с. 3 – екслібрис (фарбовий штемпель, овал, текст “Библиотека Митрополита Флавиана”), на с. 3 та 17 – шрифтовий екслібрис, штемпель, трикутник та текст “Республіканський історичний музей УРСР. Бібліотека”, на с. 3 – екслібрис (видавнича або друкарська марка) Свято-Троїцької Сергієвої лаври.

Автор: Митрополит Йосиф, (в миру – Петрових Іван Семенович (1872–1937)) – богослов, лідер “йосифлянства”, внесений до сонму новомучеників, канонізований Російською закордонною православною церквою. Розстріляний під час репресій у 1937 р.

Зміст: Опис особистості Йосипа Флавія, його літературного доробку. Огляд досліджень Флавієм Старого та Нового Заповіту. Без ілюстрацій. Книга є виданням дисертації автора на здобуття ступеня магістра богослов'я.

9. *Когут А.* Знаменитые евреи мужчины и женщины в истории культуры человечества. Биографии и характеристики великих людей настоящего и прошлого на всех поприщах деятельности. В двух томах. – Одесса: Книгоиздательство М. С. Козмана, 1902–1903.

Опис: На с. 1 та 17 кожного тому – шрифтовий екслібрис, штемпель, прямокутник та текст “Київський державний історичний музей. Бібліотека”. Т. 1 – 552 с., Т. 2 – 424 с.

Автор: Когут, Адольф (1848–1917) – доктор філософії, німецький письменник, теолог та біограф.

Зміст: Ілюстрована енциклопедія про діячів культури, журналістики, представників прикладних та гуманітарних наук, політиків, військових, лікарів, нумізматів, шахістів, філантропів та знаменитих жінок. На тисненій обкладинці – сюжетний екслібрис (видавнича або друкарська марка) “Книгоиздательство М. С. Козмана в Одессе”.

10. *Кулишер М. И.* Великая Французская революция и еврейский вопрос. – Ленинград: Сеятель, 1924. – 119 с.

Опис: Видання “Общества распространения просвещения между евреями”. На обкладинці та с. 1 екслібрис (видавнича або друкарська марка) “Книгоиздательство “Сеятель” Е. В. Высоцкого. Ленинград, 1924”. На с. 1 шрифтовий екслібрис, штемпель, прямокутник та текст “Київський державний історичний музей. Бібліотека”. Без ілюстрацій. Книжка – посмертне видання праць автора.

Автор: Кулішер, Михайло Гнатович (1847–1919) – адвокат, публіцист, етнограф та дослідник первісного права. Один із засновників Єврейського історико-етнографічного товариства та Товариства розповсюдження просвіти серед євреїв. Із 1880 р. був редактором-видавцем заснованої ним у Києві щоденної газети “Зоря”. Уродженець с. Софіївка Горохівського р-ну Волинської обл. Син М. Кулішера, адвокат О. Кулішер загинув у концтаборі Дрансі у Франції під час Другої світової війни.

Зміст: Історія єврейських общин Великобританії, Португалії, Німеччини, емансипації євреїв Португалії та Франції. Аналіз листування та законів періоду Французької революції.

11. Махзор на Роша Шана. В двух частях. – Вильно: Типография “Вдова и братья Ромм”, 1898.

Опис: У Ч. 1 (видана в 1898 р.) кількість сторінок невідома (книжка експонується); у Ч. 2 (видана в 1912 р.) – 478 с. – Фонди НМІУ. – РА-1 191–1 192.

12. Махзор (?). [Б. м.]. [Б. в.]. [Кін. XIX – поч. XX ст.]. – 304 с.

Опис: Титульний аркуш відсутній. Фонди НМІУ. – РА-1 611.

13. Махзор на Роша Шана. – Ч. 1 (?). [Б. м.]. [Б. в.]. [Кін. XIX – поч. XX ст.]. – 378 с.

Опис: Титульний аркуш відсутній. Фонди НМІУ. – Додаток до РА-1 611.

14. [Молитовник без назви]. [Б. в.]. [Кін. XIX – поч. XX ст.]. – 460 с.

Опис: На форзаці напис олівцем на івриті. Фонди НМІУ. – Додаток до РА-1 611.

15. *Никольский Н. М.* Еврейские и христианские праздники. Их происхождение и история. – Москва: Безбожник, 1931. – 126 с.

Опис: Видання “Общества распространения просвещения между евреями”. На с. 1 та 17 – шрифтовий екслібрис, штемпель, прямокутник та текст “Київський державний історичний музей. Бібліотека”, також екслібрис (видавнича або друкарська марка) “Атеист”. Без ілюстрацій.

Автор: Нікольський, Микола Михайлович (1877–1959) – білоруський історик, сходознавець та член-кореспондент АН СРСР.

Зміст: Доопрацьована робота автора “Происхождение еврейских праздников и христианского культа” (Гомель, 1926). Нарис історії давніх євреїв, свят кочової, царської, перської, греко-римської доби. Нарис про християнські свята неділю, Різдво, Воскресіння та свята селянського побуту. Антирелігійна критика.

16. *Ранович А. Б.* Очерк истории древнееврейской религии. – Москва: Государственное антирелигиозное издательство, 1937. – 274 с.

Опис: На сс. 1 та 17 – шрифтовий екслібрис, штемпель, прямокутник та текст “Київський державний історичний музей. Бібліотека”.

Автор: Ранович (Рабинович), Абрам Борисович (1885–1948) – історик античності, перекладач, пропагандист атеїзму. Активний діяч Союзу воєвничих безбожників. Уродженець Житомира. Один із засновників радянського журналу з історії Давнього світу “Вестник Древней истории”.

Зміст: Вступна стаття Н. М. Нікольського, опис джерел релігії юдаїзму. Антирелігійна критика. Історія євреїв від найдавніших часів до падіння Римської імперії. Транскрипція алфавіту на івриті.

17. *Рагозина З. А.* История Халдеи с отдаленнейших времен до возвышения Ассирии. – Т. 1. – Санкт-Петербург: Издание В. Ф. Маркса, [після 1902]. – 423 с.

Опис: Серія “Древнейшая история Востока”. Праця авторки – перша частина першої в російській історіографії серії досліджень із найдавнішої історії Сходу. На с. 3 – екслібрис, фарбовий штемпель, овал, текст “Библиотека Архиепископа Флавиана” та шрифтовий екслібрис, штемпель, прямокутник і текст “Київський державний історичний музей. Бібліотека”. На с. 4 – екслібрис (видавнича або друкарська марка) “Типография А. Ф. Маркса. Измайловск. пр., д. № 29”.

Автор: Рагозіна, Зінаїда Олександрівна (Олексіївна) (1835/1839–1924) – письменниця, перекладачка, сходознавиця, авторка перших у Російській імперії науково-популярних видань про історію Давнього Сходу та членкиня Лондонського та Британського “Товариства вивчення Азії”, “Американського товариства Сходознавства”, паризького “Етнологічного товариства”. Авторка серії “Древнейшая история Востока”.

Зміст: Вступна стаття авторки, опис історії Месопотамії, Шумерського та Акадського царств, Халдеї, британської археологічної експедиції О. Лейарда 1842–1845 рр. Ілюстрації. Карти.

18. *Тагер А. С.* Царская Россия и дело Бейлиса. – Москва: Советское законодательство, 1934. – 324 с.

Опис: Книжка видана до 20-річчя процесу як підтримка невинуватості Бейліса. На с. 1 екслібрис (видавнича або друкарська марка) “ОГИЗ”, на с. 1 та 17 – шрифтовий екслібрис музею, штемпель, прямокутник та текст “Київський державний історичний музей. Бібліотека”.

Автор: Тагер, Олександр Семенович (1888–1939) – адвокат та правник, учасник законодавчих реформ під час правління Тимчасового уряду, створення Кримінально-процесуального кодексу СРСР; один із провідних фахівців радянської юридичної психології; страчений під час репресій у 1939 р.

Зміст: Вступна стаття А. В. Луначарського, публікація архівних документів, критика антисемітизму, реконструкція подій. Ілюстрації.

19. Тора (Хумаш, П’ятикнижжя) (?). [Друга пол. XIX ст.]. [Майже 450 с.].

Опис: Фрагмент. На деяких сторінках нерозбірливий напис олівцем на івриті. Іврит. Фонди НМІУ. – РА-1 184.

Зміст: П’ятикнижжя та коментарі.

20. Тора (Хумаш, П’ятикнижжя). – Відень: [Б. в.], 1891. – 660 с.

Опис: Іврит, німецька. Фонди НМІУ. – РА-1 193.

21. Тора. Сувій. – XVIII–XIX ст.

Опис: Фрагмент. Іврит. Фонди НМІУ. – РД-9 589.

Зміст: Не досліджувався.

22. Тора и Сеферор Гахаим и Клай Юкор. – Т. 2. – Варшава: Типография О. Филиповича, [1890-ті рр.].

Опис: Іврит, російська мова. Репринтне видання “Типографии Ф. Белхатовского в г. Петрокове. 1889 года”. На форзаці – напис. В книзі шрифтові екслібриси: фарбовий штемпель, овал та текст “Мордко Койфман. Шаргород”, “Пухим Койфман. Шаргород”. Фонди НМІУ. – РА-1 183.

23. *Хан М. А.* О племенах земного шара. В 3-х частях. – Санкт-Петербург: Типография доктора М. Хана, 1864. – Ч. 3. – 305 с.

Опис: На с. 2 шрифтові екслібриси: штемпель, овал, текст “НКО УРСР. Державна історична бібліотека”, прямокутник “Київський державний історичний музей. Бібліотека” та квадратний штемпель “Хрон. №. Музей”. Рідкісне видання.

Автор: Хан, Мануїл Олексійович (1826–1892) – доктор медицини, видавець, редагував журнали “Библиотека медицинских наук” та “Всемирный труд”.

Зміст: Алфавітний довідник про нації та народи Європи, Сходу, Азії та Північної Африки. Ілюстрації.

24. П'ятикнижжя з коментарями в чотирьох частинах. – Будапешт: Schlesinger Jos. Budapest. [1880-ті рр. – поч. XX ст.].

Опис: Т. 1. “Буття” – 484 с.; Т. 2. “Вихід” – 433 с.; Т. 3. “Левіт” – 300 с. На форзаці два затерті написи олівцем: “Анна Ефимовна”, “Марія Наумовна”; Т. 4. “Числа” – 314 с. Іврит. На форзаці є напис синього кольору на івриті. Фонди НМІУ. – РА-1 607–1 610.

25. Христианские и еврейские праздники. Их языческое происхождение и история. – Ленинград: Госиздательство, 1924. – 178 с.

Опис: Серія “АЛЬФА-ОМЕГА”. Переклад з німецької. На обкладинці рукописний екслібрис або власницький напис [Кудряв...]. На с. 1 та 17 – шрифтовий екслібрис, штемпель, прямокутник та текст “Київський державний історичний музей. Бібліотека”.

Автор: Не відомо.

Зміст: Порівняльний антирелігійний аналіз християнських, юдейських, язичницьких свят. Дві заключні статті редактора. Без ілюстрацій.

26. *Яшуржинский Х. П.* Город Умань. Краткий исторический очерк. – Умань: Типография “Энергия” Х. Баренбойма и Я. Перельштейна, 1913. – 30 с.

Опис: На обкладинці рукописний екслібрис або власницький напис [26 квітня 1913. Прізвище – нерозбірливо]. На с. 1, 17 та 30 – шрифтовий екслібрис, штемпель, трикутник та текст “НКО УРСР. Державна історична бібліотека”.

Автор: Яшуржинський, Хрисанф Петрович (1852–1923) – історик, етнограф, археолог та фольклорист. Голова Уманського відділення Київського товариства охорони пам’яток старовини та мистецтва.

Зміст: Історія Умані XV–XIX ст.: заснування міста, гайдамаки, Коліївщина та опис парку Софіївка – Царицин сад. Без ілюстрацій. Рідкісне видання.